

ЎҚУВЧИЛАРНИ КРЕАТИВ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШНИНГ АЛГОРИТМИК БОСҚИЧЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.65.94.038>

*Рахматова Феруза Абулқосимовна,
Жиззах давлат педагогика институти доценти, педагогика фанлари
бўйича фалсафа доктори (Phd)*

*Тўрақулова Мадина Азамат қизи,
Жиззах давлат педагогика институти магистранти*

Аннотация: Мазкур мақолада ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатишнинг алгоритмик босқичлари илмий – методик жиҳатдан асосланади.

Ушбу мақоладан ўқувчилардаги тадқиқотчилик кўникмаларини шакллантириш муаммоси билан шуғуланувчилар фойдаланиши мумкин.

Калит сўзлар: ўқувчилар; креатив; алгоритмик; босқичлар; ўргатиш; янги фикр; гоа; ижодкорлик; ноодатий; интеллектуал; даража; ёндашув; яратувчилик; ижодкорлик; Архимед қонуни; Иссак Ньютон; мисол; муаммо; истиқболли; ечимлар; креативлик; педагогика.

К ТВОРЧЕСКОМУ МЫШЛЕНИЮ СТУДЕНТОВ АЛГОРИТМИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ОБУЧЕНИЯ

*Рахматова Феруза Абулгасимовна,
доцент Джиззакского государственного педагогического института,
(Phd)*

*Туракулова Мадина Азаматовна,
магистрантка Джиззакского государственного педагогического
института*

Аннотация: В данной статье научно и методически обоснованы алгоритмические этапы обучения учеников творческому мышлению. Эта статья может быть полезна тем, кто занимается проблемой развития исследовательских навыков у учеников.

Ключевые слова: студенты; творческий; алгоритмический; этапы; обучение; новая мысль; идея; креативность; необычный; интеллектуальный; степень; подход; изобретательность; креативность; Закон Архимеда; Иссак Ньютон; пример; проблема; пермпективность; решения; креативность; педагогика.

TOWARDS CREATIVE THINKING OF STUDENTS ALGORITHMIC STAGES OF LEARNING

*Rakhmanova Feruza Abdulgassimovna, Associate
Professor of the Jizzakh State*

*Turakulova Madina Azamatovna,
a graduate student of the Jizzakh State Pedagogical Institute*

Annotation: This article scientifically and methodically substantiates the algorithmic stages of teaching students creative thinking. This article may be

useful to those who are dealing with the problem of developing research skills in students.

Key words: students; creative; algorithmic; stages; education; new thought; idea; creativity; unusual; intellectual; degree; an approach; ingenuity; creativity; Archimedes' law; Issac Newton; example; problem; permissiveness; solutions; creativity; pedagogy.

Маълумки, XXI аср жамият тараққиётида ўзгача сифат кўрсаткичларига эга бўлмоқда. Бундай сифат кўрсаткичлари илм – фан ва техника – технологияларининг ютуқлари негизда рўёбга чиқмоқда. Шунинг учун ҳам XXI асрни интеллектуаллаштирилган аср деб аталмоқда. Ўз – ўзидан маълумки, бу интеллектуаллаштирилган асрда яшайдиган аҳолининг интеллектуал салоҳияти ҳам аср номи мазмун – моҳиятига мос келиши кераклигини таъкидлайди. Бу эса ҳар қандай жамият тараққиётида муҳим роль ўйнавчи ўқувчи – ёшлар ва бу бўлажак мутахассислар интеллектуал салоҳиятининг тараққиёт жараёни интеллектуаллик даражасига мослигини таъминлашни тақоза этади. Бундай мосликни таъминлаш ўзига хос ижодий муаммо бўлиб, унинг ёрдамида ўқувчи – ёшларга ва бўлажак мутахассисларга янгича ёндашувлар асосида таълим – тарбия беришнинг оптимал вариантларини топиш амалга оширилади. Бундай оптимал вариантларни топишга ҳозирда кўпгина ёндашувлар бор. Уларга ижодий ёндашув, комплекс (мажмуавий) ёндашув, тизимий ёндашув, креатив ёндашув, инновацион ёндашув ва шу қабиларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Улар ичида ўқувчи – ёшларни ва бўлажак мутахассисларни аср интеллектуаллик даражасига мос қилиб шакллантиришда креатив ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бунга сабаб креатив ёндашув жараёнида таълим олувчи анъанавий таълимдан (қолипдан) чиқади, ўз фикрини айтишдан тортинмайди, уялмайди, мустақил ва эркин фикрлашда бўлади, янги фикр (ғоя)лар оғушида бўлади. Энг асосийси, ушбу жараёнларда таълим олувчи яратувчилик ва ижодкорлик оғушида бўлади.

Тақдим этилаётган ушбу мақолада ҳам айнан ўқувчи - ёшларни ноодатий фикрлашга қаратилган муаммо қаралади, яъни унда ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатишнинг алгоритмик босқичларини илмий - методик жиҳатдан асослаш масаласи қаралади.

Бундай хусусиятларга эга бўлган таълим олувчиларда кўпгина ноодатий фикрлар, ечимлар кўтилмаганда пайдо бўлади. Энг асосийси уларда фикрлаш жараёнларидан бир хилликка барҳам берилади ва одатий (анъанавий) ҳолатдан чиқиб кетиш ҳоллари осон кечади.

Ҳозирда ўқувчи – ёшларнинг ноодатий фикрлаш қобилиятларини шакллантириб бориш негизда уларни янада ривожлантириш ва манбаларни креатив ўрганишга тайёрлаш долзарб ва истикболли муаммолар бўлиб ҳисобланади. Бунга сабаб улар негизда ўқувчи – ёшларни “янги фикр – инновацион ғоя – инновацион таълим (технология)” тизими асосида тафаккур қилишга тайёрлаш имконияти туғилади. Бундай кўринишдаги тафаккур тизими билан кўроллантирилган ўқувчиларда янгилик яратишга ва муаммоларни ҳал қилишга қаратилган ижодий ёндашувни амалга оширишга иштиёқ кучли бўлади ва улар ўзининг тафаккур қамрови негизда ўзидаги оригиналликни, амалийликни, тезкорликни (оператив равишда фикрлай олишни), ноодатийликни, синчковликни, ташаббускорликни ўз вақтида намоён қила олади. Бундай ақлий сифатлардан амалиётда

фойдалана олишнинг тагзамирида эса индивиднинг креатив фикрлаши ётибди, шунингдек, бундай хусусиятларга эга бўлган инсонлар қаралаётган масала ёки муаммо бўйича фикрлаётганда энг аввало қаралаётган масала ва муаммо бўйича ҳар томонлама чуқур таҳлилий фикрлайдилар ва ечимлар тўғрисида ишчи фарзани ҳам шакллантира оладилар. Бундай ҳолатлар эса қаралаётган масала ва муаммонинг ечимини олдиндан кўра олади деган хулосавий фикрни билдиришга асос бўлади.

Демак, креативлик ўқувчи – ёшлардан бир масала ёки муаммо ечимини ҳал қилишга турлича ёндашишни талаб қилар экан, энг асосийси ўқувчи масала ёки муаммонинг моҳиятини англаб етади.

Креативлик тўғрисида қуйидаги манба ҳам аҳамиятлидир:

“Креативлик шахсни ривжлантирувчи категория сифатида инсон тафаккури, маънавиятининг ажралмас қисми ҳисобланади, у шахс эга бўлган билимларнинг кўп қиррали эканлигида эмас, балки янги ғояларга интилиш, ўрнатилган стереотипларни (стереотиплар шу пайтгача маълум бўлган ва умумқабул қилинган фикрлардир) ислох қилиш ва ўзгартиришда, ҳаётий муаммоларни ечиш жараёнида қутилмаган ва ноодатий қарорлар чиқаришда намоён бўлади” [1].

Шу маънода қайд этиш мумкинки, ўқувчи – ёшларнинг креативлигининг тафаккур қила олиш қобилиятида, мақсадли мулоқотида ҳар томонлама фикрлашида, синчиқовлигида, оператив равишда (тезкорлик билан) фикрлашида, қаралаётган масала ёки муаммони ҳал қилишидаги муайян фаолият турларида намоён бўлади. Шу сабабли ҳам ўқувчи – ёшларни креатив фикрлашга ўргатиш замонавий педагогикада табора долзарблик касб этмоқда (мазкур тадқиқот ишининг 1.2 – қисмига қаранг).

Креатив фикрлаш номли тушунчадан ҳам кўриниб турибдики, унинг дастлабки дидактик асосини тафаккур тушунчаси ташкил этади.

Маълумки, тафаккурнинг турли кўринишлари бор. Буларга бошланғич синф ўқувчининг сонлар қатори тўғрисидаги, сонлар устида бажариладиган амаллар тўғрисидаги, элементар маънавий тушунчалар ҳақидаги, ўқувчиларнинг саводхонлиги тўғрисидаги, элементар меҳнат кўникмалари ҳақидаги ва шу қабилар тўғрисидаги тафаккурлари мисол тариқасида келтириш мумкин.

Бундай тафаккур қамровлари ўқувчиларнинг креатив фикрлашида дастлабки пропедевтик асос бўла олиши мумкин. Аммо, ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатишда албатта ижодкорлик, янгиликка интилувчанлик асосий омил бўлиб ҳисобланади. Буни таълим – тарбия жараёнидаги машғулотларда амалга ошириладиган янгилик ва оригиналлик негизида амалга ошириш мумкин бўлади ва бу ўз навбатида дарс машғулотида креатив, яъни ижодий ёндашув қилиш негизида амалга оширилади.

Табиийки, бу қайд этилган креатив ёндашувни амалга оширишда қаралаётган манбаларни ўрганишга оид ўқувчиларда шаклландирган ғояларни ҳисобга олишга тўғри келади.

Қуйида ғоя тўғрисидаги иккита манбани келтириб ўтаемиз.

“Ғоя – инсон тафаккурида вужудга келадиган, жамият ва одамларни мақсад сари етаклайдиган фикр. Унда оламни билиш ва ўзгартириш мақсадлари, уларга эришиш йўллари ва воситалари мажмуаси бўлади” [2].

“Ғоя (юнонча “idea”) – биринчи манзара, дастлабки объектив борлик, мавжудликнинг инсон фикрида акс этиш шакли” [3].

Бу манбалардан кўришиб турибдики, креатив фикрлашда энг аввало масала ёки муаммо ечими тўғрисидаги ғоялар ва уларни қўйилган мақсадга қараб генерализациялашга тўғри келар экан. Бу орқали ўқувчилар ғоялар ичидан мақсадга мувофиғини танлашга эришадилар. Бу босқични амалга оширишда эса қуйидагилар асосий эътиборда бўлади:

таҳлилий фикрлаш – бу орқали ўқувчиларда ғояни баҳолаш кўникмаси шакллантирилади;

коллекторативность – бу орқали ўқувчиларда жамоавий фикрлаш кўникмаси шакллантирилади;

образли фикрлаш – бу орқали ўқувчиларда ғояни визиуллаштириш кўникмаси шакллантирилади.

Юқорида келтирилган креативлик ва креатив фикрлаш (мазкур тадқиқот ишининг 1.2 – қисмидаги) ҳақидаги маълумотлар ҳамда шу соҳада олиб борган изланишларимиз натижаларига асосланиб ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатишнинг алгоритмик босқичларини қуйидаги кетма – кетликда ифодалашни мақсадга мувофиқ деб топдик:

Биринчи босқич – манба ва уни ўрганишга киришиш;

Иккинчи босқич – ўқувчини манбани ва муаммони (масалани) ўрганишга даъват қилиш;

Учинчи босқич – ўқувчини муаммони (масалани) англаб етишга тайёрлаш;

Тўртинчи босқич – ўқувчини манбага оид ва муаммонинг (масаланинг) қўйилишига оид таҳлилий фикрлашга ўргатиш;

Бешинчи босқич – ўқувчини креатив ёндашув қилишга тайёрлаш;

Олтинчи босқич – ўқувчини мустақил фикрлашга ва мустақил мутолаага тайёрлаш;

Еттинчи босқич – ўқувчиларни муаммони (масалани) ҳал қилишдаги муайян бир натижага келиб қолганлигини англаштириш;

Саккизинчи босқич – ўқувчиларни муаммо (масала) ечимлари бўйича қарорлар қабул қилишга ўргатиш;

Тўққизинчи босқич – ўқувчиларни муаммо (масала) ечимлари ичидан оптимал ечимларни қабул қилишга ўргатиш;

Ўнинчи босқич – ўқувчилардаги муаммо (масала)ни ечиш давомидаги қувонч ҳиссининг мавжудлигини аниқлаш ва баҳолаш;

Ўн биринчи босқич – ўқувчиларда муаммонинг (масаланинг) ечимини қўлга киритиш негизидаги хулосасини шакллантиришга эришиш;

Ўн иккинчи босқич – ўқувчиларни ўзининг креатив ёндашуви негизида эришилган натижалари бошқа муаммо (масала) ечимини топишда ҳам фойдаланишга ҳам тавсия беришга тайёрлаш.

Мазкур тадқиқот ишида юқорида қайд этилган барча босқичлар илмий – методик жиҳатдан асосланиб чиқилди.

Демак, ушбу тадқиқот ишимиз бўйича хулоса қиладиган бўлсак, қайд этиш мумкинки, ў ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатишнинг алгоритмик босқичлари (улар 12 та) ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатиш жараёнини оптималлаштиришга кенг имконият яратади, яъни ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатиш муаммосини ҳал қилишни муайян бир қатъий мантикий кетма – кетлик асосида олиб бориш талабини қўяди. Шунингдек, баён қилинган алгоритмик босқичлар ёрдамида ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатишдаги ўқув жараёнини, билиш жараёнини ва

ўқув – билув фаолияти ишини баҳолаш жараёнларини хоҳлаган пайтда босқичма – босқич ёки муайян бир босқич бўйича ёки мажмуавий ҳолда ҳам қараш имкониятини беради.

Ўқувчиларни креатив фикрлашга ўргатишнинг алгоритмик босқичлари, яъни муаммони ҳал қилишга бўлган алгоритмик ёндашув универсал характерга эга. Шу сабабли ундан ўқувчиларни креатив қобилиятини шакллантириш муаммосини ҳал қилишда ва қаралаётган муаммога яқин муаммоларнинг ечимларини топишда ҳам фойдаланиш мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Жумаева С. Ма'rifat. uz/ ma'rifat/ ruknlar/ fan/ 3305. htm. (5. 07. 2019).

Ўзбекистон Республикаси Миллий энциклопедияси. – II жилд. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006, 672 б.

Ҳасанбаев Ж., Тўрақулов Ҳ. А., Ҳайдаров М. Ҳ., Ҳасанбоева О., Усмонов Н. Ў. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Т.: Fan va texnologiy, 2009, 672 б.